

АЛЕКСАНДЪР ГЕРОВ

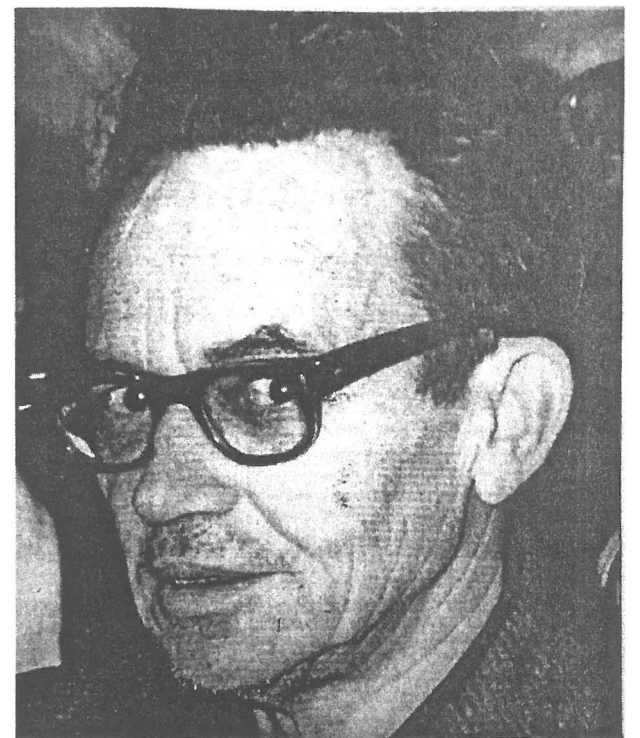
На 16 май 2019 г. департамент „Нова българистика“ на Нов български университет организира националната научна конференция „100 години Александър Геров“ в Унгарския културен институт в София.

Нейната цел беше да бъде постигнат цялостният образ на големия поет. На фокус бяха поставени както особености на поетиката, отделни книги и стихотворения, доминиращи теми и идеи в творчеството на Ал. Геров, така и спецификата на неговото езиково поведение, търсенията му в други жанрове извън лириката, изпитанията на конкретното му съществуване като човек и поет, сложните избори, пред които е бил изправен.

Участваха преподаватели и учени от водещи академични центрове в България.

В следващите страници публикуваме варианти на някои от предложените доклади.

Всичко от конференцията ще бъде представено в сборник – книга трета от издателската поредица „Присъствие“ на департамент „Новабългаристика“ на НБУ и издателство „Кралица Маб“.

Познание, без което не можем

Божидар Кунчев

Внушенията му отричаха и утвърждаваха. С чувствителност, която рядко и трудно се добираше до нужния покой. Устремен към познанието и усъмнил се в него заради променливата същност на нещата и явленията. Тогава щеше да ни каже, че „Човешкото съзнание не отразява истината, / а само своите желаниа“, че „Истинският живот никога не намира / точно отражение в историята“ („Истинският живот“). Беше констатирал, че „Ние не познаваме себе си / и се боим от себе си („Познание“). Нещо повече – в стихотворението си „Мехур“ твърдеше, че вижда вечността „със малко истински неща“. В дневника си Геров беше отбелязвал, че се бои от мисълта си, че за него е опасно да живее с непредвидимите ѝ находки. Затова си пожелава да не разпространява мисълта си „във време и пространство“ („Глухарче“). За него там нямаше „нищо ясно“. Той се измъчваше от недовършеното в човека и света, от нетрайното и бързопреходното. Още в ранната си поезия бе изрекъл с болка: „Колко бързо нещата умират!“ („Песимист“). Усещаше се безсилен пред времето заради неговото равнодушие и хищната му власт над човека („Време“). И бе търсил през целия си живот „трайните неща“, назовал ги бе с думите „любов“, „вдъхновение“ и „саможертва“ („Кристали“). Постоянни бяха неговите опити да дефинира човека и живота, смъртта и любовта, самотата и щастието, познанието и изкуството – те бяха стремежът му да проумее загадката на човешкото съществуване. „Всеки има свой живот / и със нещо го запътва. / Времето със бавен ход / всичкият живот погълва“ („Време“). Или пък това четиристишие: „Животът е така прекрасен / като дългоочакван гост, / когато е красив и ясен, / спокоен, радостен и прост“ („Раждане“). Какво повече можеше да се каже за човешкия живот? Утвърждавайки го или отричайки нещо от него, Геров изненадваше с необичайната си гледна точка. Така бе и в стихотворенията му за смъртта, където казваше: „Увлеча ме смъртта. Пленява / ме нейния велик покой“. В „Литературно четене“ бе твърдението му, че „смъртта не съществува“. Но беше написал и това – че човекът „влиза във смъртта“ с тайната си („Ключове“). Той размишляваше за човека и сблъсъка му с историята, за човека в социума и като природен вид, за времето и пространството. Геров бе споделил в дневника си, че всичко, което е „написал и почувствал като поет, е в служба на понятието „човек“. Стремеше се да разреши загадката на живота и загадката, каквато е човекът. Но в момент на тъжна равностетка той бе отбелязал в дневника си, че не е успял. В друг подобен момент поетът се изповядваше: „Аз сбърках своя път, аз сбърках. / Вместо обувки да кова, / безкрайната човешка мъка / помъчих се да уловя“ („Грешка“). С нестройната си душа, „смутен, безпомощен, объркан“ („Обръщение“), той беше и мъдрец с дълбоки прозрения за неизменната драма на живота. Но и с чувството за чудото на живота. А също и с разбирането, че „трябва да се вярва в нещо хубаво и просто“ („Вяра“). Илюзии и несбъднати надежди, жажда за живот и отчаянието му заради човека, „загубил своя образ“ („Предупреждение“). Погнусата му заради „наемната утайка“ на обществото и печалният му извод, че „Малцина истински живеят“, направен в дневника му. И за кой ли път връхлещицата го чувство за безсмислие.

Защо Геров беше такъв? Защо в творчеството му, открило мощта на интелекта и вдъхновението му, го има и смущаващото? Защо се появиха стиховете, които не е трябвало да напише? Защо Геров, който се издигна до високото равнище на Далчев, бе платил данък на конюнктурата? Станало бе през най-догматичното време, но се случваше и по-късно. Той, прозрял абсурдното в идеите на властниците, осъзнал нетърпимата бездуховност на режима, беше писал и нелепости. Защо се случи ли? Обяснявам си го с неговата душевна неуравновесеност, с раздвоеното му съзнание, покосено от психическо заболяване. Неуравновесеност, която се засилваше на моменти, за да напише тогава въпросните стихотворения. Геров после съжаляваше, чувстваше се виновен. Като четем и стихотворението му, в което казваше „Блазе ти, с никое събитие / не си се умърсил!“ („На Атанас Далчев“), разбираме защо се е измъчвал. От друга страна, както го споменава в дневника си през 1971 г., не можеше да избяга и да се отрече от „Стиховете за съпротивата, за Съветския съюз, за Съветската армия“, които „увисват във въздуха“. На същото място казваше, че се плаши от тях, „защото не съм виждал военната и полицейската същност на режима“. Такъв беше Александър Геров – особен случай, но и така емблематичен за болната епоха, разбила безчет съдби, принудила творците да замлъкнат, а други да се адаптират посредством стратегията, която Милош посочи в „Поробеният разум“. Или пък както го направиха най-продажните, за да станат словоблудстващи агитатори. С болни нерви и с творбите си, които са далеч от художествените му завоевания, но и със своето усилие да превъзмогне раздвоеното си. И да не позволи да го нормализират, за да закричи и той с негодниците, които „бдят, слухтят и презгупирват сил“ („Сняг“). Но да не забравяме и старата истината, че човекът се променя и че само заклетият фанатик не подлежи на положително развитие. А да си спомним и за нелицеприятното в живота и творчеството на редица наши и чужди писатели. Знаем го, то е сянка, нещо, което не се забравя, но не пречи пак да ги ценим. Така че да внимаваме и с особения случай на Александър Геров. „Смутен, безпомощен, объркан“, страдайки с вината си, той беше и другото – голям, един от най-големите ни поети...

И в ранните му стихотворения вярата и песимизмът често се редуваха. Но изпитаното през годините, когато угасваха постепенно предишните му надежди и убеждения, бе решаващ фактор за стъпилата промяна. Свидетелствата са в немалко от стихотворенията му, в новелата му „Неспокойно съзнание“ и в дневника му, където е разкрил терзанията, безпокойствата и просветленията си. Ще цитирам няколко записки. Те хвърлят много светлина за случилото се с поета и са допълнителен подстъп към разбирането на сложната му личност:

„Хората са се изродили, те са станали безпринципни и безчестни, някакви неизвестни на мен погуби ги движат. Ако това са наченките на комунизма, това е просто ужасно. Човек наистина може да се уплаши, като поразмисли.“

„Човекът стана жалка подметка. И всичко това се обвива в гържавна тържественост, в благоденствие, в идеализъм и идеали.“

Познание, без което не можем

от стр. 9

„По дяволите всички идеологически и държавни философи. По дяволите всички редакционни статии и увъртания. По дяволите всички подлещи, шарлатани, карьеристи и експлоататори на човешкото общество. Ако в това се състоеше животът, той би бил най-голямата безсмислица. Но всичко гореизложено разрушава и разяжда живота, както моят е вече разяден и разрушен. По дяволите!“

„Фактът, че когато пиша своите бележки, изпитвам страх, че може да дойде някой партиен агент и насила или с убеждение да ми ги вземе, говори, че сега режимът е по-страшен, отколкото при фашизма. При фашизма аз не изпитвах подобен страх.“

„Завладява ме тревога. Чувствам срам, че съм писал стихове. Чувствам малоценност. Атанас Далчев казва, че и той понякога се е чувствал червей. Със стиснати зъби трябва да преодолявам тези душевни състояния, с воля, с упоритост. Те са продукт на мисълта и здравето. Изобщо несретническа съдба.“

„Френският филм „Хлапето от Монмартър“ ме доведе до интересни мисли и констатации. Това е буржоазно изкуство, но в него виждаш реалност. Показват се неща от живота и хората не се страхуват да ги показват. А какво е при нас? Ние не смеем да покажем нито една истинска частичка от живота – всичко е догматично, преднамерено, дозирано, премерено на аптекарски везни. Ами самият факт, че се страхуват от две мои стихотворения, а какво да кажем за страха им от живия живот.“

Страховете му оставаха, но мозъкът му не спря да търси и намира. Геров не можеше да забрави за моралното зло и оскъдността на доброто: „Ще изчерпя мислите си, ще изчерпя страданието си, ще се мъча да живея. (...) Ще оголя себе си, тъй каквото ще да става“.

Геров бе осъзнал напълно съцината на пораженията в човешкия живот. Бе изпитал на собственения си гръб ужасите, предизвикани от разпада на нормалното съществуване. Живееше с отчаянието и страховете на хората. Но също и с мисълта за вината. За него човекът бе и виновно същество, прегрешило пред живота и пред себе си. Какво друго е поезията му, ако не и разбирането му за човешката участ, за нещастие, което е навсякъде, и за трудно постижимото участие. Геров се плашеше заради примирението на човека със злото. Той смяташе, че човекът трябва да съхрани нравствената си чистота. Защото, както казваше в едно стихотворение, „Когато се омърсиш от нещо, / трудно е да се изчистиш“ („Чистота“). Той знаеше, че на човек не са му нужни „много светове“ („Свят“). Трябва му единственият, онзи, в който са спокойствието и животът със сбъднати надежди. Поетът, размишлявал толкова пъти за ориса ни, бе написал, че в нея всичко е възникване и умирање. Едно постоянно усилие, с което се е „формирала човешката същност“. Възторг, умора, самота, отиване напред и назад и тъй до сетния ни дъх, но същността бе за Геров да не предадем доброто в нас.

Той беше едно сърце, поускало да вярва, съзнание, обрело се да разбере човешките съмнения, провали и заблуди. Мисълта му отричаше ерзаците в живота и литературата. На нея се дължаха откровенията му за смисъла и безсмислицето, за смъртта, свободата и насилията. Пак заради нея Геров беше написал в дневника си, че мисълта е причина за болестните му състояния. „Трябва да се науча да я изключвам от мозъка си“ – казваше си той. Но можеше ли да я изключи, знаейки, че без нея няма как да се опълчи на злото и невежеството, затворили пътя към автентичното съществуване. Такъв беше и за мен този поет – наранен от безумствата на хората и времето, но жадуващ да се опомним. Да разберем, че в мимолетния ни живот трябва да надскочим себе си, да направим и невъзможното, за да станем истински. Той не знаеше „точните размери на безкрайността“ („Промисъл за вселената“), мислеше си „дали историята все не се повтаря / с войни и робство, с глад, лъжа и вяра“. Но в същото стихотворение заявяваше, че „Вълшебницата мисъл“ ще стопи тъгата ни, защото сме в контакт с „тайнствената прелест на света“.

За да изтъкна пак характерните за почерка и душевността му обрати в мисълта и чувствата му, ще се позова и на стихотворението „На Христо Ботев“. Геров го начеваше с Ботевите думи „Тъй върви светът. Лъжа и робство / на тази пуста земя царуват“. Какво са могли да сторят борците, „в мъки, в неволи мрели“? Споделеното бе размисъл за човешката история, за често пъти безплодните ни усилия в нея. И за пределите, до които сме спирани. Но поетът казваше, че „Има и други, ясни предели“, поради което не трябва да тъжим. Уверяваше ни, че „всичко ще мине. / Ще се забрави“. Стихотворението бе написано през

които някога се възхваляваше „неспирния“ възход. Геров пишеше за неофициалното, за интимността на човешкото съществуване, в което има „радост“ и „отмора“. Той отстояваше истината си за един живот със светлината на познание, в което и няма преднамерените напътствия и рецепти, които щели да помогнат за появата на „новия“ човек. Отърсил се от „политическата страст“ („Свобода“), с усещането за вдъхновяващата тайна на битието, взел за пример птиците и мишките, които „не приказват“, но знаят как да се радват на живота си („Мишки“), Геров копнееше за простотата на съществуването. Внушил ни бе и представата си за праведното в живота с образа на момчето от „Две големи“. Написал бе и наситените с подтекст стихове от „Празничен ден“ – една заредена с топлина и съпричастност възхвала на човека, намерил в кварталната кръчма пристан за душата си извън тежобите на напрежението всекидневие. В трескавото си дирене на смисъл и действително познание Геров се бе чувствал неведнъж изтощен. Не бе пропуснал да отбележи колко пагубна може да бъде тази дейност за неговия ум. Търсенето го изтощаваше, изправяше го пред дилеми с трудно разрешение. И той предпочете предимствата на онази „простота насъщна“ („Смисъл и безсмислие“), която трябваше да задържи като ведро състояние на духа си. Тя струваше повече от съмнителните абсолюти, с които бе живял. Геров я усещаше навсякъде – в детския смях, в часа, когато всяка сутрин „изпиваш радостен кафето. / Цигарата запалваш пак“ („Начало“). Поетът бе възприел като бреме всичко извън насъщната простота. Уверен беше, че на човек му трябва малко, за да изживее живота си красиво и съдържателно. Трябва му само онази „благословена простота“ („Ако не умре...“), когато човешката участ е вдъхновен отрязък от движението, наречено Живот.

За него поезията беше психология и човекознание. Тя бе завоевание на самоопитната му мисъл, която го радваше и плашеше. Една своеобразна философия, въздействаща като изкуство и терапия. Промисъл за главното в живота с неговата многоликост, одухотворяване на малкото и голямото. Изповедта на творец, изпитал ударите на времето и съдбата си, поезията му бе вопъл, съзерцание и самопознание. Едно познание, без което не можем. Както не можем без познанието на Яворов, на Далчев и на другите ни значими поети. И тук ми се ще да цитирам философа Марсел Конш, според когото „Трябва да се прави така, че онава, което е осъдено да загине, някой ден да заслужи по-малко да загива, и дори напротив, да има правото да трае“. С най-доброто в поезията си Александър Геров направи тъкмо това. И стиховете му, в които е неговата трагична мъдрост, са и стихове за вярата му, че въпреки всички животът ще пребъде „над мерзостта и смъртта“ („Равносметка“). Какво ли не бе написал той за живота и смъртта, за загадките на съществуващото в нас и около нас. Той бе стигнал до прозрения, напомнящи за мъдростта на някои от философите. „Материя“, „Най-хубавото“, „Цирк“, „Еделвайс“, „Тайна“, „Миз“, „Промисъл за вселената“, „Слънце“ и „Литературно четене“, но да спра дотук, защото още много са имената на творбите му, които ще се помнят заради образите на човешкото в тях. Казваше, че повече не се сърди на човека, защото го е разбрал. Но си мисля, че запази своята непримиримост срещу това, което го отблъскваше в човека. В съзнанието му си бяха дали среща интуицията и ламтежите на разума, неговата неудовлетвореност и мигове на спокойствие, умората и пак напирещата воля за живот. Съзнанието му, тласкало го толкова пъти към надеждата или отчаянието. С това съзнание той щеше да изстрада мъката на своето столетие, ужаса от смъртта и абсурда. С него той щеше да издържи на „Двубоя на живота със смъртта“ („Враждебност“). На това съзнание Геров щеше да остане верен до самия си край и тъкмо то направи човешката и творческата му участ такива, каквито ги знаем. Само творец като него можеше да изрази по толкова самобитен начин чувствата си за живота, смъртта, любовта и безсмъртието. А словесният му рисунък бе акварелно

чист, сведен до конкретната дума, лишена от всякакви украшения.

Александър Геров го ценяха и почитаха Далчев и Радоу Ралин, помогнал за издаването на първата му книга и останал негов приятел през целия му живот. Ценяха го Иван Радоуев и Иван Теофилов, Константин Павлов, Николай Кънчев и Иван Цанев. И още много други, изразили обичта си с посветените му стихотворения. Ще цитирам споделеното пред мен от Иван Теофилов, когато наскоро се случи пак да заговорим за Геров. Лаконично, прецизен както винаги в изказа си, и със способността си на проникновен ценител на значимата литература Теофилов ми каза: „Наистина необикновен поет: почти без никаква образност или тук-там с пропуснат някой чутко усетен

образ, ала намира такива думи и с такава абсолютна сигурност, които така изненадващо и смайващо изразяват мисълта му, че направо те сепва. Дори си позволява да съкрати стиха и да го остави без рима, ако мисълта му е завършена, или да го удължи, за да се изрази напълно.

Каква невероятна душевност, какъв дух, какво изобилие и широта от свобода, човеколюбие, болка и нежност. Не, нямаме друг такъв поет, даже Далчев с изявената си висока култура, изглежда някак събран в себе си. Геров е необятно отворен, подобно на Ганди, с велико страдание към човека и света“.

На Готфрид Бен са думите, че „в стихотворението, като върху сцена, се разиграват всички тези екзистенциални борби, за едно модерно стихотворение стоят проблемите на времето, на изкуството, на съкровните опити на нашето съществуване (...)“. А на Чеслав Милош – че „Това, което е най-дълбинно и най-дълбоко преживявано в живота ни – човешката ни преходност, болести, смърт, пустотата на мнения и възгледи, – не може да бъде изразено с езика на теологията, която от векове закръгля отговорите в гладки топчета, лесни за въртене, но сякаш непроницаеми. Поезията на двайсети век, с това, което в нея е най-съществено, е събиране на данни за върховните неща в човешката кондиция“. Обяснимо е, че цитирах тези мнения, изречени от творци, на чиято поезия са присъщи неоспорими истини за човека и „върховните неща“ в живота му. И Геров търсеше като тях, изповядал ни опитите на своето съществуване, за да намери своята истина за „върховните неща“. Изповядал ни с помнеща се откровеност мъката и вълненията си заради човека, който според него се бе изгубил и пропадал до нечовешкото, той съумя да открие и човешното в него. И Геров знаеше, че умираме сами, защото такава е неотменимата присъда. Но той знаеше и можа да го изрази в немалко от творбите си, че ако човекът е способен, „той може приживе да бъде / мозък, щастлив, свободен“ („Защо“). Поетът бе видял и преживял издевателствата на „абсолютното нищо“ („Мъка“), но беше проумял, че то е само епизод във времето, който ще отмине, за да се повтори навярно, и пак да отминне според диалектиката на живота. И най-сетне бе стигнал до споделеното в „Ден“:

*Това е същността. Смирена,
приемам кръговрата странен
и съм разбрал, че всеки ден
на цял живот е равен.*

В стихотворението си, озаглавено „Слепота“, Геров казваше, че не знае „по-страшна пустота“ от това „да се върти безцелно колелото“. Той бе искал да го има Смисъла, да не бъде безцелно въртенето на колелото, каквото са човешката участ, животът и светът. Пишеше, тъй като чувстваше, че въпреки всичко разполагаме със силата, за да намерим точния път към себе си.

Към края на един от нашите разговори, състоял се през 1991 г., Геров ми каза, че „човек трябва да се стреми към духа. Духът е вечното“. На пръв поглед думите му бяха в порядъка на извещностно, на това, което безброй пъти е било мислено. Но на мен произнесеното не ми прозвуча като банална истина, а като признание за императивното, на което бе подчинил живота си. И отново с мисълта и спомена за него, който си отиде в края на 90-те години. Често слушам стиховете му, записани отдавна на магнетофонната лента. Спомням си за нашите срещи и той продължава да бъде пред мен, съсредоточен в мислите си. И така ми се иска да съществува някъде онази „приказна страна незрима“, за която бе мечтал („Враждебност“). Страната, „където между тихи брегове, / спокоен мир, а не вражда ще има“. Страната, в която Александър Геров можеше да си отдъхне, защото наистина го бе заслужил...

15 май 2019 г.